

LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO

Kauppätieteellinen tiedekunta

Kauppätieteiden kandidaatin tutkinnon tutkielma

Talousjohtaminen

MONIKANSALLISTEN YRITYSTEN TILINTARKASTUKSEN HAASTEET

Challenges in auditing multinational companies

17.12.2013

Tekijä: Maria Immonen

Opponentti: Henry Nyholm

Ohjaaja: Sanna Hämäläinen

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Tutkimuksen tausta	1
1.2	Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelma	2
1.3	Tutkimuksen rajaukset.....	3
1.4	Tutkimusmenetelmä ja -aineisto.....	3
1.5	Työn rakenne	4
2	YRITYKSEN TILINTARKASTUS.....	5
2.1	Agenttiteoria	5
2.2	Tilintarkastuksen tavoitteet	6
2.3	Tilintarkastusriski.....	7
2.3.1	Olennaisen virheellisuuden riski.....	8
2.3.2	Havaitsemisriski	9
2.4	Riskiperusteinen tilintarkastus	10
2.5	Konsernin tilintarkastuksen erityispiirteet.....	12
3	TILINTARKASTUKSEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT	14
3.1	Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu	14
3.2	Tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardit.....	15
3.3	Taloudellinen ympäristö.....	18
3.4	Oikeudellinen ympäristö	20
3.5	Poliittinen ympäristö	22
3.6	Kulttuuri	23
3.7	Tilintarkastajien koulutus	26
3.8	Yhteenveto	28
4	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	31
	LÄHDELUETTELO	34

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Pääomamarkkinoiden vapautuminen 1980-luvun puolivälissä kiihdytti talouselämän kansainvälistymistä, minkä ansiosta sekä pääoma että tuotteet ja palvelut liikkuvat yhä enemmän yli rajojen (Troberg 2003, 13–14). Vuonna 2007 suurimpien monikansallisten yritysten tytäryhtiöiden sijaintien lukumäärä vaihteli 62 maasta 111 maahan, ja sadalla suurimmalla monikansallisella yrityksellä oli tytäryhtiöitä keskimäärin 41 maassa (Fraser 2010). Yritystoiminnan ja rahoitusmarkkinoiden kansainvälistymisen myötä syntyi tarve luoda yhtenäiset tilinpäätösmuodot ja -käytännöt, joiden ansiosta erityisesti kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden toiminta on helpottunut, kun sijoittajien ei tarvitse omaksua useita erilaisia kansallisia tilinpäätösstandardeja (Troberg 2003, 13–14).

Tilintarkastuksella on tärkeä tehtävä yritysten tilinpäätösinformaation luotettavuuden lisäämisessä (Boolaky 2012, 43). Tämän takia myös tilintarkastusstandardit on pyritty harmonisoimaan, jotta sijoittajat voisivat luottaa siihen, että eri maissa laaditut tilinpäätökset ovat yhtä luotettavia (Euroopan komissio 1996). Monissa tutkimuksissa on kuitenkin ilmennyt, että samanlaisista tai samankaltaisista standardeista huolimatta tilintarkastusten suorittamisessa on eroja eri maiden välillä (Sormunen, Jeppesen, Sundgren & Svanström 2013). Erot tilintarkastuksissa voivat siis aiheuttaa sen, ettei eri maissa laadittujen tilinpäätösten sisältämä informaatio ole yhtä luotettavaa.

Enronin ja muiden vastaavien skandaalien myötä sijoittajien luottamus pääomamarkkinoihin ja tilintarkastajiin on heikentynyt (European Commission 2011). Näihin haasteisiin vastatakseen Yhdysvalloissa otettiin käyttöön Sarbanes-Oxley Act vuonna 2002 ja EU:ssa taas päivitettiin tilintarkastusdirektiiviä vuonna 2006 (Boolaky 2012). Tästä huolimatta vuoden 2008 finanssikriisi paljasti merkittäviä puutteita eurooppalaisessa ja myös amerikkalaisessa tilintarkastusjärjestelmässä, kun monet suuret finanssilaitokset saivat puhtaat paperit tilintarkastuksista, vaikka niiden taloudessa oli vakavia sisäisiä heikkouksia (Euroopan komissio 2011). Vastatakseen viimeksi ilmenneisiin ongelmiin Euroopan komissio on vuoden 2011 lopussa jättänyt ehdotuk-

sen uudesta tilintarkastusdirektiivistä ja -asetuksesta, mutta niiden voimaantulosta ei toistaiseksi ole tietoa (European Commission 2011).

Koska yhä useampi yritys on monikansallinen, myös kirjanpito- ja tilinpäätös-skandaalit koskevat yhä useammin monikansallisia yrityksiä. Monikansallisten yritysten taloudelliseen raportointiin ja tilintarkastukseen liittyy useita sellaisia haasteita, joita ei ole sellaisilla yrityksillä, jotka toimivat vain yhdessä maassa (O'Regan 2010). Yritysten kansainvälistyessä konsernin päävastuullinen tilintarkastaja joutuu luottamaan yhä enemmän konsernin osien tilintarkastajiin (Fraser 2010). Tässä tutkimuksessa käsitellään niitä tekijöitä, jotka lisäävät monikansallisten yritysten tilintarkastuksen haasteita. Nämä haasteet voivat liittyä joko yrityksen taloudelliseen raportointiin tai siihen, kuinka tilintarkastajat suorittavat tilintarkastuksia.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelma

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia monikansallisten yritysten tilintarkastuksen erityispiirteitä ja erityisesti siihen liittyviä haasteita. Näitä haasteita tarkastellaan tilintarkastusriskin näkökulmasta sekä arvioidaan niiden vaikutusta riskiperusteiseen tilintarkastukseen.

Tutkimuksen päätutkimusongelma on: ***Mitä haasteita on monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa?*** Tarkoituksena on siis keskittyä sellaisiin haasteisiin, jotka ovat erityisiä monikansallisille yrityksille ja joita vain yhdessä maassa toimivat yritykset eivät kohta.

Päätutkimusongelmaan haetaan vastausta kahden alatutkimusongelman avulla:

Alatutkimuskysymys 1: *Mitkä tekijät vaikeuttavat monikansallisten yritysten tilintarkastusta?*

Alatutkimuskysymys 2: *Kuinka nämä tekijät vaikuttavat tilintarkastukseen?*

1.3 Tutkimuksen rajaukset

Tutkimuksen kohteena ovat monikansalliset konsernit, joilla on tytäryhtiöitä useamassa kuin yhdessä maassa. Tarkoituksena ei ole rajata tätä tutkimusta tietynmaalaisiin monikansallisiin yrityksiin, mutta koska suurin osa aikaisemmista tutkimuksista on kohdistunut sellaisiin yrityksiin, joiden emoyhtiö sijaitsee joko Yhdysvalloissa tai EU:n alueella, myös tässä tutkimuksessa esiin nousevat seikat sopivat ehkä parhaiten juuri näihin yrityksiin.

Tilintarkastukseen vaikuttavia asia on rajattomasti, mutta koska ei ole mahdollista huomioida kaikkia tekijöitä, tämä tutkimus on rajattu koskemaan niitä tekijöitä, jotka ovat esiintyneet toistuvasti aikaisemmissa tutkimuksissa. Hussein, Bavishi ja Gangolly (1986) mainitsevat tutkimuksessaan, että tilintarkastukseen vaikuttavat tekijät liittyvät usein maan taloudelliseen, lainsäädännölliseen, poliittiseen ja kulttuuriseen ympäristöön tai tilintarkastajan ammatillisuuteen. Näiden tekijöiden lisäksi myös kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien vaikutusta tilintarkastukseen on tutkittu runsaasti (esim. Schockaert & Hoyoux 2007; Sormunen et al. 2013).

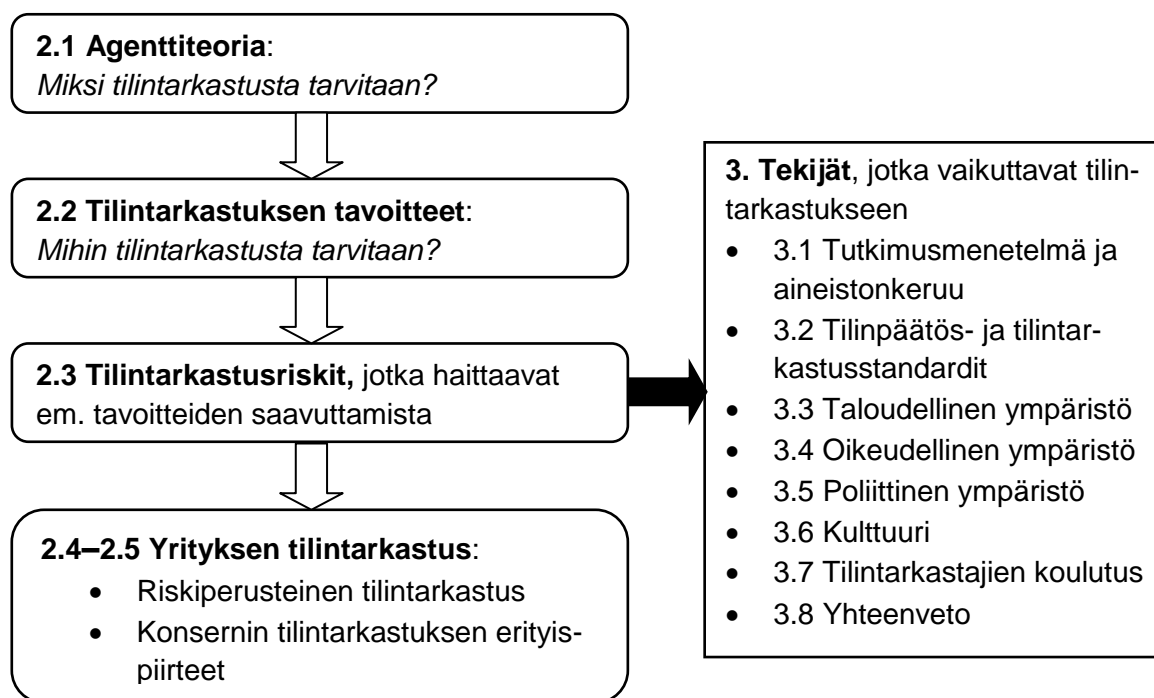
1.4 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto

Tutkimusmenetelmäksi on valittu kirjallisuuskatsaus, koska monikansallisten yritysten tilintarkastuksesta on tehty paljon tutkimuksia, mutta ne keskittyvät yleensä johonkin suppeaan alueeseen tai tiettyyn tekijää eikä kattavaa kuvausta monikansallisten yritysten tilintarkastuksen haasteista ole. Kirjallisuuskatsaus on myös hyvä tapa rakentaa kokonaiskuvaa tietystä asiakokonaisuudesta (Salminen 2011).

Tärkeimpinä lähteinä ovat olleet kirjallisuus sekä kansainväliset tieteelliset julkaisut ja lehtiartikkelit. Lisäksi lähteenä on käytetty Euroopan komission ja muiden kansainvälisten standardeja säätävien elinten tutkimuksia ja julkaisuja. Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu kuvataan tarkemmin kolmannen luvun alussa.

1.5 Työn rakenne

Tutkielma koostuu neljästä pääluvusta. Ensimmäisenä on johdantoluku, jossa on esitelty työn tausta, tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelmat ja tutkimuksen rajaukset sekä esitelty käytetty tutkimusmenetelmä ja aineisto. Johdannon jälkeen tutkimusta lähdetään avaamaan kuvion 1 mukaisesti.

Kuvio 1. Tutkimuksen sisältö

Toisessa luvussa keskitytään yrityksen tilintarkastuksen taustoihin. Tässä luvussa selvitetään ensin tilintarkastuksen tarvetta agenttiteorian avulla sekä käsitellään tilintarkastuksen tavoitteita. Tämän jälkeen tarkastellaan tilintarkastuksen riskejä ja nämä riskit huomioon ottavaa tilintarkastusta. Luvun lopussa käsitellään konsernin tilintarkastuksen erityispiirteitä.

Kolmannessa luvussa kuvaillaan ensin valittua tutkimusmenetelmää sekä aineiston keruuta. Tämän jälkeen käsitellään tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeihin, oikeudelliseen, taloudelliseen ja poliittiseen ympäristöön sekä kulttuuriin ja tilintarkastajan koulutukseen liittyviä tekijöitä sekä niiden vaikutusta tilintarkastukseen. Luvun yhteenvedossa tarkastellaan, kuinka nämä tekijät lisäävät tilintarkastusriskiä. Tutkielman viimeisessä luvussa esitetään tutkimuksen johtopäätökset.

2 YRITYKSEN TILINTARKASTUS

2.1 Agenttiteoria

Tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan selittää agenttiteorialla. Se käsittelee kannustinongelmia yrityksessä, jossa resurssien omistus ja valvonta ovat eriytyneet. Agenttiteorian lähtökohta on, että päämies valtuuttaa agentin toimimaan puolestaan ja samalla delegoi tälle osan päätösvallastaan. Tilintarkastuksen kannalta olennainen päämies-agenttisuhte on yrityksen osakkeenomistajan ja hallituksen välinen suhde, jossa osakkeenomistaja (päämies) delegoi yrityksen sisäisen valvontatehtävän hallitukselle (agentti). (Halonen & Steiner 2010, 14–16)

Agenttien ja päämiesten välillä vallitsee informaation epäsymmetria eli agentilla on enemmän tietoa omasta toiminnastaan kuin päämiehellä. Tämä vaikuttaa päämiehen kykyyn arvioida sitä, toimiiko agentti päämiehen etujen mukaisesti. Agenttiteorian mukaan agentit toimivat omaa etuaan tavoitellen, minkä takia he saattavat ottaa sellaisia riskejä, joista päämies lopulta kärsii. Tätä kutsutaan moraalikato-ongelmaksi (moral hazard). Toinen agenttiteorian ongelma on haitallinen valikoituminen (adverse selection), mikä tarkoittaa sitä, että agentin tehdessä päätöksiä, päämiehellä ei ole käsissään kaikkia tietoja, joiden avulla hän voisi selvittää, toimiiko agentti yrityksen hyväksi. (Adams 1994)

Agenttiongelmien synnyttävät agenttikustannuksia sekä päämiehelle että agentille. Päämiehelle syntyy monitorointikustannuksia, kun hän joutuu valvomaan agentin toimia. Esimerkki monitorointikustannuksista on tilintarkastajan palkkaaminen suorittamaan tilintarkastus johdon laatimalle tilinpäätökselle. Agentille syntyy puolestaan kustannuksia signaloinnista eli siitä, että luodaan järjestelmiä, joiden avulla viestitään päämiehelle siitä, että agentti toimii oikein. Signaloinnista esimerkkinä on sisäisen valvontajärjestelmän luominen. (Adams 1994)

2.2 Tilintarkastuksen tavoitteet

Yritykset viestivät yrityksen ulkopuolisille sidosryhmille tilinpäätöksen avulla, ja päävastuu sen laatimisesta on yrityksen johdolla (Troberg 2003, 30–31). Tilinpäätökselle suoritettavan tilintarkastuksen tavoitteena on lisätä sidosryhmien luottamusta tilinpäätöksen sisältämään informaatioon (Dunn 2002). Tämän saavuttamiseksi tilintarkastaja antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti, ja antaako se oikean ja riittävän kuvan yrityksestä (ISA 200).

Tilintarkastuksen tavoitteet voidaan jakaa neljään perustavoitteeseen (Soltani 2007, 5):

1. Arvioida, ovatko tilinpäätös ja sen liitetiedot laadittu sovellettavien standardien mukaisesti
2. Arvioida petoksen mahdollisuutta organisaatiossa
3. Arvioida sisäisten kontrollijärjestelmien sopivuutta ja tehokkuutta
4. Arvioida organisaation toiminnan jatkuvuutta

Yritys voi laatia tilinpäätöksensä noudattaen joko kansallisia (esim. US GAAP) tai kansainvälisiä IAS/IFRS-standardeja (Soltani 2007, 4). Tilintarkastuksen päätteeksi tilintarkastaja antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätöksessä noudatettu mainittuja standardeja (Soltani 2007, 4).

Tilintarkastus yhdistetään usein petosten estämiseen ja paljastamiseen (Euroopan komissio 1996). Tilintarkastusalan kansainvälisen organisaation IFAC:in kanta kuitenkin on, että jos tilintarkastaja havaitsee petoksen, hänen tulee informoida siitä yrityksen johtoa, mutta petoksen aktiivinen etsintä ei kuulu tilintarkastajan tehtäviin (Troberg 2003, 180). Joidenkin maiden (esim. Iso-Britannia) kansallinen lainsäädäntö voi kuitenkin velvoittaa tilintarkastajan ilmoittamaan petosepäilyistään viranomaisille (ISA UK & Ireland 240).

Petosten ja väärinkäytösten huomaamisessa tärkein rooli on kuitenkin yrityksen sisäisellä valvonnalla. Sisäinen valvonta on yrityksen johdon suunnittelema ja ylläpitämä järjestelmä, jonka tavoitteena on ottaa huomioon liiketoimintaan ja väärinkäytöksiin liittyvät riskit (Blummé 2008, 111). Tilintarkastajan tehtävänä on muodostaa käsitys yrityksen sisäisestä valvonnasta ja ottaa kantaa sen asianmukaisuuteen ja riittävyyteen (ISA 315). Lisäksi tilintarkastajan tehtäviin kuuluu mahdollisten sisäisessä valvonnassa havaittujen puutteiden ilmoittaminen yrityksen johdolle (Euroopan komissio 1996).

Tilinpäätöstä laadittaessa pääsääntöisesti oletuksena on, että yrityksen toiminta tulee jatkumaan (ISA 570). Tämän takia yrityksen johdon on tilinpäätöksen yhteydessä tehtävä arvio yrityksen kyvystä jatkaa toimintaansa (Troberg 2003, 178). Tilintarkastaja on velvollinen tarkistamaan, ovatko johdon oletukset toiminnan jatkuvuudesta perusteltuja sekä onko olemassa olennaista epävarmuutta yrityksen kyvyssä jatkaa toimintaansa (ISA 570).

Pohjoismaissa (Suomi, Ruotsi, Tanska ja Norja) tilintarkastaja tarkastaa tilinpäätöksen lisäksi myös yrityksen hallinnon (Sormunen et al. 2013). Hallinnon tarkastuksen tavoitteena on selvittää johdon toiminnan lainmukaisuutta (Blummé 2008, 87). Suomen tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on huomautettava tilintarkastuskertomuksessa, jos yrityksen johto on syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhtiötä kohtaan taikka jos se on rikkonut lakia tai yhtiöjärjestystä.

2.3 Tilintarkastusriski

Tilintarkastusriskillä tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen, vaikka tilinpäätös on olennaisesti virheellinen. Tilintarkastusriski koostuu havaitsemisriskistä ja olennaisen virheellisyyden riskistä, joka voidaan jakaa edelleen toimintariskiin ja kontrolliriskiin. Tilintarkastukseen voi liittyä myös väärinkäytöksenriski, joka voi olla osa toimintariskiä tai kontrolliriskiä. (Halonen & Steiner 2010, 45–46)

2.3.1 Olennaisen virheellisyden riski

Olennaisen virheellisyden riski tarkoittaa sitä, että tilinpäätös voi olla olennaisesti virheellinen ennen tilintarkastusta. Näitä riskejä voi olla koko tilinpäätöksen tasolla tai kannanottotasolla. Tilinpäätöksen tasolla tämä tarkoittaa niitä riskejä, jotka vaikuttavat laajasti tilinpäätökseen kokonaisuutenaan ja mahdollisesti vaikuttavat useampaan kannanottoon. Olennaisen virheellisyden riski kannanottotasolla taas muodostuu kahdesta tekijästä: toimintariskistä ja kontrolliriskistä. (ISA 200)

Toimintariski on alttius olennaiselle virheellisyydelle, joka liittyy liiketapahtumien lajia, tilin saldoa tai tilinpäätöksessä esitettävää tietoa koskevaan kannanottoon. Nämä riskit voivat liittyä yrityksen tavoitteisiin, toimialaan, toimintoihin, yrityksen toimintaan säätelevään lainsäädäntöön sekä yrityksen kokoon. Virheellisyys voi olla olennainen joko yksin tai yhdessä muiden virheellisyyksien kanssa, jos oletetaan, ettei kyseiseen kannanottoon liittyviä kontrolleja ole olemassa. (Halonen & Steiner 2010, 46–47)

Kontrolliriski on riski siitä, että yrityksen sisäinen valvonta ei estä tai havaitse ja korjaa ajoissa kannanotoissa olevaa virheellisyyttä, joka voi olla olennainen joko yksin tai yhdessä muiden virheellisyyksien kanssa. Kontrollit voivat olla yhteisiä kaikille kannanotoille, kuten IT-yleiskontrollit ja HR-ohjeet, tai ne voivat liittyä vain tiettyihin kannanottoihin, kuten toiminnan tasolla tapahtuvat kontrollit. (Blummé 2008, 93)

Kontrolliriskin suuruus riippuu siitä, kuinka tehokkaasti yrityksessä suunnitellaan, otetaan käyttöön ja ylläpidetään sisäistä valvontaa (Halonen & Steiner 2010, 47). Sisäisellä valvonnalla on kuitenkin joitakin luontaisia rajoitteita, kuten inhimillisen virheen tai erehdyksen mahdollisuus ja mahdollisuus kiertää näitä kontrolleja, minkä takia kontrolliriskiä ei voida poistaa kokonaan (ISA 200). Pienentääkseen kontrolliriskiä tilintarkastajan tulee tuntea yrityksen sisäisen valvonnan järjestelmä ja suorittaa tarkastustoimenpiteitä arvioidakseen olennaisen virheellisyden riskiä (Blummé 2008, 93).

Väärinkäytöksenriskillä tarkoitetaan riskiä, että yrityksen henkilökuntaan, toimivaan johtoon tai hallintoelimiin kuuluva henkilö tekee yksin tai yhdessä muiden kanssa tahallisen toimen, jonka tarkoituksena on saada oikeudetonta tai laitonta hyötyä. Tilintarkastajalle merkityksellisiä virheellisyyksiä ovat vilpillisestä taloudellisesta rapor-

toinnista aiheutuvat virheellisydet sekä varojen väärinkäytöstä aiheutuvat virheellisydet. (Halonen & Steiner 2010, 48)

Väärinkäytöksestä johtuvan virheellisuuden havaitsematta jääminen on todennäköisempää kuin virheestä johtuvan virheellisuuden havaitsematta jääminen, koska väärinkäytökseen saattaa liittyä hyvin kehittyneitä ja huolellisesti suunniteltuja peittämissjärjestelyjä, kuten väärennöksiä, liiketapahtumien kirjaamatta jättämisistä tai väärin tietojen antamista tilintarkastajalle. Johdon väärinkäytöksen huomaaminen on myös huomattavasti vaikeampaa kuin työntekijän väärinkäytöksen huomaaminen, koska johto pystyy usein manipuloimaan kirjanpitoaineistoa ja osaa sivuuttaa sisäiset kontrollit. Tilintarkastajan kykyyn havaita väärinkäytös vaikuttaakin moni tekijä, kuten väärinkäytöksen tekijän taitavuus, manipuloinnin toistuvuus ja laajuus, eri tahojen yhteistyön määrä ja tahojen asema yrityksessä. (ISA 240)

2.3.2 Havaitsemisriski

Havaitsemisriskillä tarkoitetaan riskiä siitä, että tilintarkastaja ei huomaa kannanotossa olevaa mahdollisesti olennaista virheellisyyttä. Havaitsemisriski riippuu siitä, kuinka tehokas tilintarkastustoimenpide on sekä siitä, miten tilintarkastaja suorittaa kyseisen toimenpiteen. Koska tilintarkastaja ei voi tutkia kaikkia liiketapahtumia tai tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja, ei havaitsemisriskiä voida poistaa kokonaan. (Halonen & Steiner 2010, 48)

Havaitsemisriskin minimoimiseksi tilintarkastajan tulee suorittaa tarkastustoimenpiteet siten, että niiden avulla pystytään paljastamaan virheellisydet sekä tilinpäätöksessä kokonaisuudessa, että yksittäisissä liiketapahtumien lajeissa, tilien saldoissa ja kannanotoissa. Tilintarkastajan tulee tunnistaa ne kannanotot, joihin liittyy erityisen suuri olennaisen virheellisuuden riski, ja keskittää tarkastustoimenpiteet juuri näihin kannanottoihin. Lisäksi suunnitellessaan tarkastustoimenpiteitä ja arvioidessaan niiden tuloksia tilintarkastajan tulee ottaa huomioon mahdollisuus, että hän valitsee tilanteeseen sopimattoman tilintarkastustoimenpiteen, suorittaa toimenpiteen väärin tai tulkitsee tilintarkastuksen tuloksia väärin. (Halonen & Steiner 2010, 48)

2.4 Riskiperusteinen tilintarkastus

Riskiperusteista lähestymistapaa käyttämällä tilintarkastaja voi ottaa huomioon mahdolliset tilinpäätöksen tilisaldoissa ja liiketapahtumalajeissa oleviin tai esittämistapaan liittyviin puutteellisuuksiin ja epätasällisyyksiin. Lisäksi tilintarkastaja voi ottaa huomioon myös sellaiset riskiä sisältävät kohdat tai olosuhteet, joissa johto pystyy sivuuttamaan kontroleja ja jotka ovat siten alttiita manipulaatiolle sekä myös muut kontrollipuutteet, jotka korjaamattomina voisivat johtaa tilinpäätöksen olennaiseen virheellisyteen. (Blummé 2008, 101–102)

Riskiperusteisessa tilintarkastuksessa tilintarkastaja pyrkii tilintarkastustoimenpitein hankkimaan kohtuullisen varmuuden siitä, ettei tilinpäätöksessä eikä toimintakertomuksessa ole olennaista, joko väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa virheellisyyttä tai puutetta (Blummé 2008, 87). Riskiperusteisesta tilintarkastuksesta voidaan erottaa kolme vaihetta: suunnitteluvaihe, toteutusvaihe ja päättämisen vaihe (Halonen & Steiner 2010, 54).

Suunnitteluvaihe

Riskiperusteinen tilintarkastus edellyttää, että tilintarkastaja tuntee yrityksen ja sen toimintaympäristön. Mukaan lukien kuinka yrityksen sisäinen valvonta on järjestetty. Suunnitteluvaiheessa on tärkeää tunnistaa ja arvioida erityyppiset riskit ja ottaa ne huomioon tarkoituksenmukaisilla tarkastustoimenpiteillä. Riskin arvioimiseen liittyvien toimenpiteiden avulla voidaan vähentää tai jopa kokonaan poistaa tarve suorittaa tarkastustoimenpiteitä vähäisen riskin osa-alueilla. (Blummé 2008, 96–97)

Suunnittelu on tärkeä osa tilintarkastusprosessia, sillä sen avulla voidaan varmistaa, että tilintarkastus suoritetaan tehokkaasti ja taloudellisesti, ja että tilintarkastusriski saadaan alennettua hyväksyttävälle tasolle. Riittävä suunnittelu myös auttaa tilintarkastajaa kohdistamaan huomionsa tärkeisiin alueisiin sekä tunnistamaan ja ratkaisemaan mahdolliset ongelmat ajoissa. (Halonen & Steiner 2010, 114)

Toteutusvaihe

Tilintarkastusprosessin seuraava vaihe on toteutusvaihe, johon kuuluu niiden toimenpiteiden suunnittelu ja toteuttaminen, johon suunnitteluvaiheessa päädyttiin (Blummé 2008, 99). Tämän vaiheen tavoitteena on tilintarkastustoimenpiteiden avulla kerätä tilintarkastusevidenssiä tilintarkastajan raportoinnin tueksi (Halonen & Steiner 2010, 57).

Tilintarkastusevidenssiä saadaan testaamalla kontrolleja sekä suorittamalla liiketapahtumien aineistotarkastustoimenpiteitä. Useimmiten sekä kontrollien testaaminen että liiketapahtumien aineistotarkastus kohdistetaan samanaikaisesti samaan liiketapahtumaan. Mikäli tarkastustoimenpiteiden perusteella havaitaan, että kontrollit eivät toimi tehokkaasti tai niiden toiminnasta löydetään liian paljon poikkeamia, laajennetaan aineistotarkastusta eli tehdään lisää tarkastustoimenpiteitä. (Halonen & Steiner 2010, 57)

Päättämisvaihe

Päättämisvaiheessa arvioidaan hankittua tilintarkastusevidenssiä ja päätetään, onko sitä riittävästi ja onko se tarkoituksenmukaista, jotta tilinpäätöksen olennaisen virheellisuuden riski on saatu alennettua hyväksyttävän alhaiselle tasolle. Jos tässä vaiheessa havaitaan lisäriski, sitä tulisi arvioida huolellisesti ja tarvittaessa siihen tulisi kohdistaa tarkistustoimenpiteitä. Kun kaikki tarkastustoimenpiteet on suoritettu ja johdopäätökset tehty, tilintarkastaja raportoi tilintarkastuksen tulokset johdolle sekä laatii tilintarkastuskertomuksen (Blummé 2008, 100).

Päättämisvaiheen viimeisenä vaiheena tilintarkastuksen aikana kerätty dokumentaatio saatetaan lopulliseen muotoonsa ja arkistoidaan (Halonen & Steiner 2010, 60). Dokumentointi on erittäin tärkeä vaihe tilintarkastajan oikeussuojan kannalta, koska pienetkin virheet, kuten allekirjoituksen tai sivujen puuttuminen voidaan tulkita oikeudessa vääristelyksi (Barrett, Copper & Jamal 2005).

2.5 Konsernin tilintarkastuksen erityispiirteet

Konsernitilinpäätös laaditaan yhdistämällä konsernin yritysten erillistilinpäätökset siten, että konsernin sisäiset liiketoimet on eliminoitu. Konsernitilinpäätöksen ensisijaisena tavoitteena on antaa oikea ja riittävä kuva konsernin kehityksestä ja taloudellisesta asemasta ikään kuin kyseessä olisi yksi yritys. Konsernin tuloslaskelman tulee osoittaa konsernin tulos tilikaudelta, konsernitaseen tulee kuvata konsernin omaa pääomaa ja konsernin rahoituslaskelman tulee antaa kuva konsernin rahoitusasemasta. (Ahti, Tikkanen, Vierros & Viljanen 2008, 21)

Konsernitilinpäätöksellä on useita tarkastuskohteita. Ensimmäkin emoyhtiön tilintarkastajan tulee ratkaista, onko konsernitilinpäätöksen laatimisvelvollisuus olemassa ja jos on, niin mitä osia konserniin kuuluu. Toisena tarkastuskohteena ovat konsernitilinpäätöksen yhdistelylaskelmat, joissa eritellään, kuinka konsernitilinpäätös on laadittu konserniin kuuluvien erillistilinpäätösten yhdistelmänä. Kolmantena tarkastuskohteena ovat konsernitilinpäätöksen esittäminen eli konsernituloslaskelma ja -tase sekä näiden liitetiedot. Lisäksi tilintarkastajan tulee tarkastaa emoyhtiön toimintakeromuksen konsernia koskevat tiedot ja konsernin rahoituslaskelma silloin, kun se on laadittava. (Halonen & Steiner 2010, 424)

Konsernin tilintarkastuksen suorittaa usein tilintarkastustiimi, jonka tavoitteena on hankkia tarpeellinen määrä tilintarkastusevidenssiä, jotta se voi antaa lausunnon siitä, onko konsernitilinpäätös laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti. Tätä varten tilintarkastustiimin tulee muodostaa käsitys koko konsernista, sen osista ja toimintaympäristöstä, koko konsernia koskevista kontroleista ja konsernitilinpäätöksen laatimisprosessista. Saamiensa tietojen perusteella tiimin tulee määritellä konsernin merkittävät osat ja arvioida konsernitilinpäätöksen olennaisen virheellisyyden riskiä, jotta se voi muodostaa koko konsernia koskevan tilintarkastuksen kokonaisstrategian ja tilintarkastussuunnitelman. (Halonen & Steiner 2010, 425–427)

Konsernin merkittävänä osana voidaan pitää sellaista konsernin osaa, joka on yksitään tarkasteltuna taloudellisesti merkittävä konsernille tai johon sen erityisestä luonteesta tai olosuhteesta johtuen sisältyy merkittäviä riskejä konsernitilinpäätöksen olennaisesta virheellisyydestä. Suurin osa tilintarkastustoimenpiteistä kohdistetaan

yleensä näihin havaittuihin konsernin merkittäviin osiin, kun taas vähemmän merkittäville osille riittävät yleensä vähäisemmät toimenpiteet. (ISA 600)

Tilintarkastustiimi voi suorittaa konsernin osien tilintarkastustoimenpiteitä joko itse tai delegoida ne konsernin osien tilintarkastajille (ISA 600). Kuitenkin jos konsernin tilintarkastustiimi aikoo käyttää konsernin osan tilintarkastajan suorittamaa työtä, sen on varmistettava, että konsernin osan tilintarkastaja noudattaa relevantteja eettisiä vaatimuksia, on riippumaton ja että hänellä on tarvittava ammatillinen pätevyys (Halonen & Steiner 2010, 426). Jos konsernin osan tilintarkastaja ei täytä edellä mainittuja vaatimuksia, on tilintarkastustiimin hankittava tarpeellinen määrä kyseiseen konsernin osaan kohdistuvaa tilintarkastusevidenssiä suorittamalla itse tilintarkastustoimenpiteitä (ISA 600).

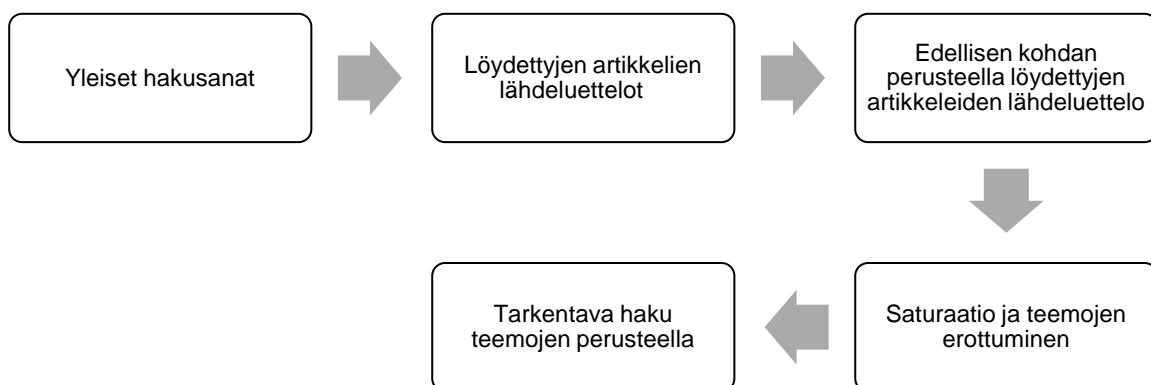
3 TILINTARKASTUKSEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT

3.1 Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu

Kirjallisuuskatsaus on metodi ja tutkimustekniikka, jonka avulla kootaan olemassa olevien tutkimusten tuloksia, jotka puolestaan ovat perustana uusille tutkimustuloksille (Salminen 2011). Fink (2005, 3) määrittelee kirjallisuuskatsauksen systemaattiseksi, täsmälliseksi ja toistettavassa olevaksi menetelmässä, jolla tunnistetaan, arvioidaan ja tiivistetään tutkijoiden, tiedemiesten ja käytännön asiantuntijoiden valmiina oleva ja julkaistu tutkimusaineisto.

Kirjallisuuskatsauksen kohdalla termillä ”kirjallisuus” tarkoitetaan laajasti kirjallista lähdeaineistoa, kuten kirjallisuutta, tieteellistä tutkimusta tai esimerkiksi ammattikirjallisuutta (Salminen 2011). Myös tämän tutkimuksen aineisto koostuu pääosin tieteellisistä julkaisuista, vertaisarvioituista ammattilehtiartikkeleista, ammattikirjallisuudesta sekä erilaisten viranomaisten ja standardinsäätäjien julkaisuista.

Tutkimus aloitettiin tutustumalla kirjallisuuteen, josta kerättiin tietoa tilintarkastuksen teoriasta. Tärkein tiedonhaun vaihe koski kuitenkin itse tilintarkastuksen haasteita. Siinä noudatettiin kuviossa 2 kuvattua systematiikkaa, jotta mahdollisimman moni olennainen lähde tulisi löydettyksi.

Kuvio 2. Tiedonhakuprosessi

Tiedonhaku aloitettiin yleisillä hakusanoilla, kuten ”multinational/international audit” sekä näiden sanojen eri variaatioilla ja yhdistelmillä. Seuraavaksi hakua jatkettiin tutkimalla löytyneiden artikkeleiden lähdeluetteloja, joista poimittiin olennaisimmilta vaikuttavat lähteet. Artikkelin olennaisuuden määrittämisessä käytettiin artikkelin otsik-

koa sekä löytyviä viittauksia. Myös näin löytyneiden artikkeleiden lähdeluettelot tutkittiin ja tätä jatkettiin, kunnes samat artikkelit alkoivat toistua yhä uudelleen.

Löydetyistä artikkeleista erottui kuusi teemaa: standardit, taloudellinen ympäristö, oikeudellinen ympäristö, poliittinen ympäristö, kulttuuri ja tilintarkastajien koulutus. Seuraavaksi tiedonhakuja jatkettiin näistä teemoista heränneiden hakusanojen perusteella. Myös tällä tavoin löydettyjen artikkeleiden lähdeluettelot tarkistettiin ja hakuja jatkettiin, kunnes artikkeleita oli löytynyt riittävästi. Seuraavaksi tarkastellaan löytyneitä monikansallisten yritysten tilintarkastukseen vaikuttavia tekijöitä.

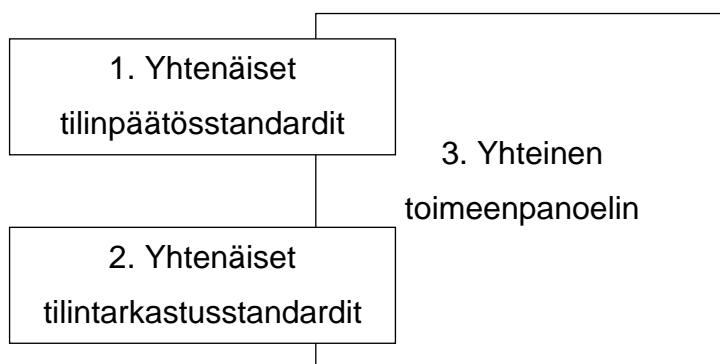
3.2 Tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardit

Tilintarkastuksen kannalta merkittävimmät standardit ovat tilinpäätösstandardit, joiden mukaan yrityksen laativat tilinpäätöksensä sekä tilintarkastusstandardit, joiden mukaan tilintarkastajat tarkastavat nämä tilinpäätökset (Garcia-Benau & Zorio 2004). Sekä tilinpäätös- että tilintarkastusstandardeista on olemassa sekä kansallisia että kansainvälisiä versioita, mutta maailmalla vallitsee yleinen pyrkimys kohti yhteisiä standardeja. Ongelmana on kuitenkin ollut se, että eräät talousmahdit, kuten Yhdysvallat, ovat olleet haluttomia ottamaan käyttöön kansainvälisiä standardeja tai ovat ottaneet ne käyttöön vain osittain (Fraser 2010).

Tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien harmonisointi lisää sijoittajien käyttämän taloudellisen informaation vertailukelpoisuutta, lisää sijoittajien halukkuutta investoida yli rajojen, pienentää pääoman kustannuksia, vaikuttaa resurssien tehokkaampaan allokaatioon sekä voimistaa talouden kasvua. Monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa yhteiset tilintarkastusstandardit myös takaavat sen, että kaikki konsernin tilintarkastajat käyttävät samoja standardeja. Lisäksi yhteiset standardit helpottavat kommunikaatiota tilintarkastustiimin sisällä, mikä puolestaan takaa tilintarkastuksen tasaisen korkean laadun sekä vähentää epäselvyyksiä ja määräyksistä poikkeamia. (Fraser 2010)

Taloudellisen raportoinnin harmonisointi

Taloudellisen raportoinnin harmonisointi edellyttää kolmea asiaa, kuten kuviossa 3 on esitetty. Ensinnäkin tilinpäätökset tulee laatia samoja tilinpäätösstandardeja noudattaen, jotta voidaan varmistua niiden vertailukelpoisuudesta. Toiseksi näiden tilinpäätösten tilintarkastuksessa tulee noudattaa samoja tilintarkastusstandardeja, jotta voidaan varmistua siitä, että ne ovat yhtä luotettavia. Vahvojen standardien lisäksi tarvitaan myös tehokkaat toimeenpanomekanismit, joiden avulla varmistetaan näiden standardien noudattaminen. (Dunn 2002)

Kuvio 3. Taloudellisen raportoinnin harmonisoinnin edellytykset

Tällä hetkellä kansainväliset IAS/IFRS-tilinpäätösstandardit on otettu käyttöön 81 maassa, joista 70 maassa niitä noudatetaan kokonaan ja loppuissa 11 niitä noudatetaan ainakin osittain (IFRS 2013). Vuodesta 2005 lähtien EU:n alueella toimivien pörssiyritysten on kuitenkin ollut pakko laatia konsernitilinpäätöksensä IAS/IFRS-tilinpäätösstandardeja noudattaen (Blummé 2008, 62).

Kansainväliset ISA-tilintarkastusstandardit on otettu käyttöön eritasoisesti yhteensä 126 maassa (Taulukko 1). EU-maissa ISA-standardien käyttö on tullut pakolliseksi vuoden 2006 tilintarkastusdirektiivin myötä (BooLaky 2012). Sen lisäksi, että useat maat ovat sitoutuneet noudattamaan ISA-standardeja, myös kansainväliset Big 4 -tilintarkastusyhteisöt (Deloitte, PWC, E&Y ja KPMG) ovat laajasti sitoutuneet noudattamaan näitä standardeja, minkä ansiosta jopa 95 % maailman pörssiyritysten tilintarkastuksista suoritetaan noudattaen ISA-tilintarkastusstandardeja (Fraser 2010).

Taulukko 1. ISA-tilintarkastusstandardien käyttöönotto (mukaillen IFAC 2013)

Standardien käyttöönotto	Selitys	Maiden lukumäärä	Esimerkki
Säädetty lailla	ISA-standardien käyttöä yleiseen käyttöön tarkoitettujen tilinpäätösten tilintarkastuksessa edellytetään lainsäädännössä.	11	Viro, Latvia
ISA-standardit on otettu käyttöön	Kansalliset lainsäätäjät ovat ottaneet ISA-standardit maassa käytettäviksi tilintarkastusstandardeiksi (ei ole olemassa erillisiä tilintarkastusstandardeja)	32	Iso-Britannia, Irlanti
Kansalliset standardit ovat ISAt	ISA-standardit on otettu kansallisiksi standardeiksi, mutta niissä voi olla IAASB Modifications Policyn mukaisia kansallisia modifikaatioita.	29	Suomi, Saksa, Kiina
Muut	Kansallisissa standardeissa viitataan, että ne perustuvat tai ovat samankaltaisia kuin ISA-standardit, mutta ei ole täysin selvää ovat kansalliset modifikaatiot IAASB:n Modifications Policyn mukaisia. Lisäksi tähän ryhmään kuuluvat ne maat, jotka ovat ilmoittaneet pyrkimyksestä ISA-standardien käyttöönottoon, mutta eivät ole vielä täysin näin tehneet.	54	Yhdysvallat, Venäjä

Jotta standardien harmonisointi olisi tehokasta, tarvitaan standardien toimeenpano-mekanismeja sekä yhteinen valvova elin, joka valvoo standardien noudattamista (Schockaert & Hoyoux 2007). Tällä hetkellä ei ole vielä olemassa yhteisiä kansainvälisiä valvonta- ja toimeenpanoelimiä (Dunn 2002), mutta EU on ollut edelläkävijänä siten, että se on ottanut pakolliseksi sekä IFRS- että ISA-standardien noudattamisen (BooLaky 2012). EU:ssa ei kuitenkaan vielä ole yhteistä valvovaa elintä, minkä takia standardien noudattamisen valvonta on edelleen jäsenmaiden vastuulla (Ojo 2010).

Standardien harmonisoinnista huolimatta käytännöt voivat olla erilaisia. On esimerkiksi huomattu, että ISA-standardien käyttöönotosta huolimatta, tilintarkastajien raportoinnissa on havaittavissa selviä eroja (Dunn 2002). Eräänä syynä tähän voi olla se, että kuten taulukosta 1 on nähtävissä, standardien käyttöönotto on ollut eritasoisista eri maissa, ja sen takia myös niiden noudattaminen on eritasoista. Toisena syynä voi olla se, että vaikka käytettäisiin samoja standardeja, niiden käyttö vaatii kuitenkin aina jonkin verran subjektiivista tulkintaa ja tämän takia tuloksetkin voivat olla erilaisia (Ojo 2010).

Tilintarkastajat noudattavat niitä standardeja ja säännöksiä, mitä heidän kotimaassaan on voimassa. Kuitenkin silloin, kun tarkistetaan monikansallisen yrityksen konsernitilinpäätöstä, noudatetaan emoyhtiön kotimaan standardeja, ja konsernin päävastuullisen tilintarkastajan onkin varmistuttava siitä, että myös konsernin osien tilintarkastajat noudattavat samoja standardeja (ISA 600). Standardien erilainen tulkinta voi kuitenkin aiheuttaa sen, että konsernin osien tilintarkastajat soveltavat standardeja eri tavalla kuin konsernin päävastuullinen tilintarkastaja oli ajatellut.

3.3 Taloudellinen ympäristö

Taloudelliseen ympäristöön vaikuttavat mm. maassa vallitseva rahoitusjärjestelmä ja yritysten omistus. Näillä tekijöillä on ollut vaikutusta ennen kaikkea tilinpäätöksen ja tilintarkastuksen vaatimuksiin ja sitä kautta myös näihin vaikuttaviin standardeihin.

Rahoitusjärjestelmät voidaan jakaa pankkiperusteiseen ja markkinaperusteiseen järjestelmään (Ali & Hwang 2000). Rahoitusjärjestelmä vaikuttaa erityisesti yritysten mahdollisuuksiin saada ulkopuolista rahoitusta (Nobes 1998). Markkinaperusteisessa järjestelmässä yritykset hankkivat rahoitusta laskemalla liikkeelle arvopapereita, kun taas pankkiperusteisessa järjestelmässä yritysten pääasiallisena rahan lähteenä ovat pankit (Ali & Hwang 2000). Koska eri rahoitusjärjestelmissä sijoittajien saama tulo riippuu eri tekijöistä, myös sijoittajien huomio kiinnittyy eri asioihin, kun arvioidaan yritystä sijoituskohteena. Pankkiperusteisissa järjestelmissä sijoittajat (pankit) kiinnittävät huomiota yritysten kykyyn selviytyä veloistaan, kun taas markkinaperusteisessa järjestelmässä sijoittajia kiinnostaa erityisesti yrityksen kyky tuottaa voittoa (Nobes 1998).

Järjestelmät eroavat toisistaan myös sijoitusten pysyvyydessä. Markkinaperusteisessa järjestelmässä sijoittajat voivat myydä arvopaperinsa milloin tahansa sekundäärimarkkinoilla, kun taas pankkiperusteisessa järjestelmässä sijoittajien voi olla vaikeaa siirtää sijoitustaan eteenpäin puuttuvien tai heikkojen rahoitusmarkkinoiden takia. Tämän takia jälkimmäisen kaltaiset sijoittajat ovat usein kiinnostuneempia yrityksen johdon pitkän tähtäimen toimista. (Nobes 1998)

Yrityksen omistajat voidaan jakaa sisäpiiriläisiin ja ulkopuolisiin. Sisäpiiriläiset, kuten perheyrityksen perheenjäsenet, ovat läheisessä yhteydessä yrityksen toimintaan, ja

siksi he saavat paljon ensikätistä tietoa yrityksen toiminnasta ja taloudesta. Ulkopuoliset, kuten pörssiyhtiön pienosakkeenomistajat, puolestaan joutuvat luottamaan siihen tietoon, mitä yritys itse julkaisee eli käytännössä tilinpäätökseen. (Nobes 1998)

Rahoituksen lähde vaikuttaa siis siihen, millaisia tavoitteita yritysten taloudellisella raportoinnilla on, kun taas omistajien asema vaikuttaa siihen, kuinka paljon taloudellista raportointia tarvitaan. Markkinaperusteisessa järjestelmässä tilinpäätös on sijoittajille tärkeä tiedonlähde, kun taas pankkiperusteisessa järjestelmässä pankit usein sopivat yritysten kanssa muista tiedonsaantitavoista. Myös ulkopuolisten omistamisessa yrityksissä tilinpäätös on tärkeä tiedonlähde, mutta sisäpiiriläisten omistamisessa yrityksissä sillä ei ole niin suurta merkitystä, koska sisäpiiriläiset pääsevät muuten käsiksi yritystä koskeviin tietoihin.

Koska tilintarkastuksen tavoitteena on taata taloudellisen raportoinnin luotettavuus, voidaan sanoa, että taloudellinen ympäristö vaikuttaa myös tilintarkastukseen. Mitä enemmän sijoittajat joutuvat luottamaan yritysten tilinpäätöstietoihin, sitä tärkeämpää on, että tilintarkastus on korkealaatuista. Tällä on ollut vaikutusta myös eri maiden tilintarkastusraportoinnin kehitykseen (Hussein et al. 1986). Maissa, joissa yritysten rahoitus on markkinapainotteista, tilintarkastusraportoinnilla on suurempi merkitys ja sen takia se on yleensä myös kehittyneempää kuin pankkiperusteisen rahoituksen maissa (Nobes 1998).

Taloudellisen raportoinnin sääntelyyn vaikuttaa kuitenkin myös se, jos maa pyrkii siirtymään luottoperusteisesta rahoitusjärjestelmästä markkinaperusteiseen (Nobes 1998). Esimerkiksi Suomessa valtio pyrkii tehostamaan yritysten toimintaa rakentamalla infrastruktuuria, joka helpottaa yritysten ulkoisen rahoituksen saantia. Tämän takia, vaikka Suomen rahoitusjärjestelmä on pankkipainotteinen, on myös tilinpäätösten ja tilintarkastusten säätely voimakasta.

3.4 Oikeudellinen ympäristö

Tilintarkastukseen vaikuttavat oikeudellisen ympäristön tekijät ovat maan oikeudellinen järjestelmä sekä tilinpäätöksen laatimiseen ja tilintarkastukseen vaikuttava lainsäädäntö (Hussein et al. 1986). Lisäksi lakien täytäntöönpanon tehokkuudella on havaittu olevan vaikutusta tilintarkastuksen laatuun (BooLaky 2012).

Oikeusjärjestelmät

Eri oikeusjärjestelmissä on eroja, jotka liittyvät mm. sopimusvapauteen, konkurssilakeihin, omistusoikeuteen, velkojien asemaan, korruption vastaisiin lakeihin ja tietosuojalakeihin (O'Regan 2010). Länsimaat voidaan karkeasti jakaa common law -maihin ja roomalaisen oikeusjärjestelmän maihin (Sormunen et al. 2013). Roomalainen oikeusjärjestelmä voidaan myös jakaa edelleen saksalaiseen, ranskalaiseen ja skandinaaviseen järjestelmään, jotka eroavat toisistaan mm. sijoittajan suojan vahvuudessa ja taloudellisen raportoinnin tarkkuudessa (Barniv, Myring & Thomas 2005).

Pääsääntöisesti common law -maissa on vahvemmat sijoittajan suojaa koskevat lait ja kehittyneemmät rahoitusmarkkinat kuin roomalaisen oikeusjärjestelmän maissa (Sormunen et al. 2013). Eroja on myös roomalaisen oikeuden eri järjestelmien välillä, sillä saksalaisessa ja skandinaavisessa järjestelmässä sijoittajan suoja on vahvempaa kuin ranskalaisessa järjestelmässä (Barniv et al. 2005). Yleisesti ottaen maissa, joissa on heikompi lainsäädännöllinen ympäristö, vaatimukset tilintarkastusta kohtaan ovat vähäisempiä, mutta toisaalta heikko lainsäädännöllinen ympäristö myös lisää tilintarkastajien merkitystä yritysten hallinnoinnissa (Sormunen et al. 2013). Tilinpäätös- ja tilintarkastuskäytännöt ovat yleensä myös jäykempiä ja niissä on vähemmän tulkinnanvaraa sellaisissa maissa, joiden lainsäädäntö pohjaa roomalaiseen oikeuteen (Tucker 1998).

Lainsäädäntö

Tilintarkastukseen vaikuttava lainsäädäntö vaihtelee maittain. Ensinnäkin tilintarkastus voi olla lakisääteistä (esim. EU) tai sopimukseen perustuvaa (esim. USA) (Tucker 1998). Maissa, joissa tilintarkastusta on säädelty tarkoin laissa, tilintarkastajan raportoinnin päätarkoituksena on vastata lain vaatimuksiin eikä vain kertoa mielipidettä

tilinpäätösraportoinnin oikeellisuudesta (Hussein et al. 1986). Myös tilintarkastajan lakisääteisillä oikeuksilla ja velvollisuuksilla, kuten tilintarkastajan velvollisuudella havaita johdon väärinkäytös, voi olla merkittävä vaikutus tilintarkastuskäytäntöihin (Tucker 1998).

Maassa oleva vahvakin lainsäädäntö voi kuitenkin olla tehoton heikon täytäntöönpanon takia. Esimerkiksi kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattaminen voi olla lain mukaan pakollista, mutta heikon valvonnan ja puuttuvien täytäntöönpanomekanismien takia voi olla, että näitä standardeja ei tosiasiallisesti noudateta. Toisaalta voi olla myös niin, että vaikka lakien täytäntöönpano olisi tehokasta, asioiden käsittely tuomioistuimissa vie kauan. (Bookey 2012)

Lakien täytäntöönpano näkyy mm. oikeustoimien määränä tilintarkastajia kohtaan. Yhdysvalloissa kanteiden määrä tilintarkastajia vastaan on kasvanut (Barrett et al. 2005), mutta Pohjoismaissa kanteiden määrä on toistaiseksi ollut melko vähäinen (Sormunen et al. 2013). Oikeustoimien riski vaikuttaa siihen, kuinka tilintarkastajat tulkitsevat ja soveltavat standardeja (Sormunen et al. 2013). Jos rangaistuksen riskiä ei ole olemassa, tilintarkastajilla on vähemmän kannusteita suorittaa tilintarkastustyö huolella (Choi & Wong 2007). Suuri rangaistuksen riski puolestaan yllyttää puolustaviin tilintarkastuskäytäntöihin, joiden avulla tilintarkastajat voivat minimoida oikeustoimien riskiä (Tucker 1998).

Konsernin päävastuullisen tilintarkastajan tulee ottaa maan oikeudellinen ympäristö huomioon delegoidessaan tilintarkastusvastuuta konsernin osan tilintarkastajalle. Ensinnäkin konsernin tilintarkastajan tulee varmistua siitä, että konsernin osan tilintarkastaja, joka toimii erilaisessa lainsäädännöllisessä ympäristössä, noudattaa emoyhtiön kotimaan lainsäädäntöä. Lisäksi konsernin tilintarkastajan tulee varmistua siitä, että konsernin osan tilintarkastaja suorittaa tilintarkastuksen huolella, vaikka paikallinen lainsäädäntö ei aiheuttaisi suurta oikeustoimien riskiä.

Erääksi haasteeksi voi muodostua myös se, että tytäryhtiön sijaintimaan lainsäädäntö voi kieltää tilintarkastusta koskevien tietojen luovutuksen edes samaan konserniin kuuluvalle tilintarkastajalle, mikä puolestaan voi aiheuttaa sen, ettei konsernin tilintarkastaja voi käyttää konsernin osan tilintarkastajan tekemää työtä (Fraser 2010). Tä-

män takia konsernin tilintarkastaja voi joutua tekemään kaiken tytäryhtiötä koskevan työn uudestaan, mikä puolestaan nostaa tilintarkastuksen kustannuksia.

3.5 Poliittinen ympäristö

Poliittiset riskit liittyvät usein kehittyviin talouksiin, ja ne voidaan määritellä riskeiksi sellaisesta poliittisesta muutoksesta, joka vaikuttaa odotettuun tuottoon tai taloudellisen tapahtuman arvoon muuttamalla tavoitteiden saavuttamisen todennäköisyyttä. (Chambers & Jacobs 2007). Esimerkkejä poliittisista riskeistä ovat korruptio (Chambers & Jacobs 2007), sääntelyn muuttuminen (Chong 2000) ja valtion puuttuminen yritysten toimintaan (Alon & Dwyer 2012).

Joissakin maissa lahjusten maksaminen voi olla lähestulkoon liiketoiminnan edellytys, sillä se voi vaikuttaa lupien, kauppapaikkojen, yms. saantiin (Tucker 1998). Suomessa ja muissa EU-maissa korruptio ei ole kovin suuri ongelma, mutta joissakin maissa, kuten Venäjällä ja Kiinassa, korruptiota esiintyy enemmän (Transparency International 2012). Korruptio on ongelma myös tilintarkastuksen kannalta, koska lahjuksia maksavat yritykset pyrkivät usein peittelemään jälkiään vääristelemällä kirjanpitoa. Lisäksi tulee ottaa huomioon, että myös tilintarkastaja voi olla korruptoinut, ja hän voi antaa puhtaan lausunnon tilinpäätöksestä, vaikka siinä olisi huomautettavaa. Konsernin päävastuullisen tilintarkastajan tulee huomioida nämä seikat mm. suunnitteleamalla tilintarkastus siten, että mahdollisten lahjusten maksamisen peittely otetaan huomioon erityisesti niissä maissa, joissa korruptiota esiintyy paljon. Lisäksi konsernin tilintarkastajan tulee varmistua siitä, ettei konsernin osan tilintarkastaja ole puolueellinen, ja että hän suorittaa työnsä huolella.

Toinen poliittinen riski on liiketoiminnan sääntelyn muuttuminen. EU-maissa poliittinen ympäristö on ollut suhteellisen vakaa, ja sääntelyn muuttumisesta informoidaan hyvin etukäteen. Joissakin maissa sääntely voi kuitenkin muuttua nopeasti. Esimerkiksi Kiinassa otettiin käyttöön uudet tilintarkastusstandardit vuonna 1996 vain 15 päivän varoitusajalla (Chong 2000). Tämän takia sääntely tilintarkastuksen alkaessa voi olla aivan erilainen kuin sen päättyessä. Tilintarkastajien velvollisuudet voivat muuttua ja lisäksi, jos sääntelyn muuttumisesta on informoitu huonosti, se voi aiheuttaa paljon sekaannusta.

Myös valtion puuttumisella talouden toimintaan voi olla vaikutusta taloudelliseen raportointiin. Esimerkiksi Venäjällä veroviranomaiset puuttuvat suoraan yritysten tilinpäätösten laadintaan maksimoidakseen valtion saamat verot. Valtion ollessa merkittävä toimija markkinoilla, se voi myös painostaa tilintarkastajia antamaan puhtaan lausunnon valtion yhtiöiden tilintarkastuksista, vaikka niiden tilinpäätöksissä olisi huomautettavaa. (Alon & Dwyer 2012)

Poliittiset säännökset voivat myös rajoittaa tai estää kokonaan ulkomaalaisten yritysten markkinoilletulon, mikä oli tilanne esimerkiksi Neuvostoliitossa. Monikansallisilla Big 4 -tilintarkastusyhtiöillä on ollut merkittävä rooli tilintarkastusalan kehityksessä ja tämän takia niissä maissa, joissa näiden toiminta on estetty, myös tilintarkastus on ollut heikommin kehittynyttä. (Alon & Dwyer 2012)

3.6 Kulttuuri

Tilintarkastus ei tapahdu tyhjiössä vaan se ympäristö, jossa tilintarkastus suoritetaan vaikuttaa tilintarkastajan kannusteisiin, järkeilyyn, käytökseen ja raportointiin sekä standardien tulkintaan ja noudattamiseen (Sormunen et al. 2013). Kansainvälisessä ympäristössä toimivien on ymmärrettävä, kuinka kulttuuri vaikuttaa liiketoimintaan ja työntekijöiden työtapoihin (Peltonen 2007, 157).

Monikansalliset yritykset palkkaavat usein monikansallisia Big 4 -yhteisöjä suorittamaan tilintarkastuksensa, koska näiden uskotaan suorittavan tasalaatuisia tilintarkastuksia maasta toiseen. Kulttuurit kuitenkin vaihtelevat myös monikansallisten tilintarkastusyhteisöjen sisällä, ja kulttuuri voi vaikuttaa siihen, kuinka tilintarkastaja hoitaa tehtävänsä. Tilintarkastajat voivat esimerkiksi olla haluttomia noudattamaan hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja. Toisaalta tilintarkastajien kulttuuriset ennakkoletukset voivat vaikuttaa siihen, kuinka he tulkitsevat kansainvälisiä standardeja. (Zacchea 1988)

Hofsteden kulttuurin dimensiot

Merkittävimpänä tutkimuksena kulttuurin vaikutuksesta liike-elämään pidetään Hofsteden tutkimusta, jossa hän lähestyy kulttuureja neljän dimension kautta (Peltonen 2007, 157–161):

- *Valtaetäisyys* kuvaa sitä, missä määrin yhteisössä hyväksytään vallan epätasainen jakautuminen. Mitä suurempaa valtaetäisyys on, sitä hyväksyttävämpanä johtajien ja työntekijöiden välistä hierarkkista suhdetta pidetään.
- *Epävarmuuden välttäminen* kuvaa suhtautumista yllätyksiin ja epävarmuuteen. Tyypillisesti mitä korkeampaa epävarmuuden välttäminen on, sitä enemmän pyritään erilaisin säännöin ja valvontakeinoin hallitsemaan kaikkea kontrolloimattomaa.
- *Individualismi/kollektivismi* kuvaa ihmisiä ryhmän jäsenenä. Kollektiivisten arvojen vallitessa ihmisiltä voidaan odottaa tunteenomaista, moraalista suhtautumista organisaatioon ja individuaalisten arvojen vallitessa puolestaan rationaalisempaa tehtäväkeskeistä suhtautumista.
- *Maskuliinisuus/Feminiisyys* erottelee toisistaan sellaiset yhteiskunnat, joissa vallitsevat ”kovat” maskuliiniset arvot sellaisista, joissa ”pehmeät” feminiiniset arvot ovat vallitsevia.

Kollektivismi/individualismi ja maskuliinisuus/feminiinisyys vaikuttavat mm. siihen, kuinka tilintarkastuksen kohteena olevan yrityksen työntekijät suhtautuvat tilintarkastajiin. Esimerkiksi Japanissa yritystoimintaa leimaa kollektivismi ja maskuliinisuus, minkä takia yrityksen työntekijät saattavat peitellä johdon virheitä suojellakseen yrityksen ja johdon imagoa. Kollektivismi myös lisää epäluottamusta ulkopuolisia kohtaan, minkä takia yrityksen työntekijät ja yhteistyökumppanit saattavat olla haluttomia antamaan tilintarkastajille tietoa yrityksen liiketoimista. (Tucker 1998)

Kollektivismiin liittyy usein myös korkea luottamus työntekijän ja työntekijän välillä. Korkea luottamus voi taas aiheuttaa sen, että yrityksessä koetaan, ettei tarvetta tarkastukselle sisäisen valvonnan järjestelmille ole. Esimerkiksi voi olla, että korkean luottamuksen takia sama henkilö, joka hoitaa käteispanot tilille, hoitaa myös tiliotteiden tarkastuksen. (Albrecht, Marsh & Bentzel 1998)

Taipumus epävarmuuden välttämiseen yhteiskunnassa voi taas näkyä siten, että yrityksen taloudelliseen raportointiin ja tilintarkastukseen liittyvät standardit ja lait saattavat olla tiukempia, ja sisältää yksityiskohtaisemmat ohjeet esimerkiksi siitä, kuinka tilintarkastus tulisi suorittaa. Niissä yhteiskunnissa, joissa taipumus epävarmuuden välttämiseen ei ole yhtä suuri, myös sääntely on kevyempää, ja se jättää enemmän tulkinnan varaa. (Gray 1988)

Tilintarkastajien arvot

Sosiaaliset normit ja kulttuuri voivat vaikuttaa tilintarkastajien arvoihin ja asenteisiin (Sormunen et al. 2013). Gray (1988) on eritellyt tilintarkastusarvot, jotka kuvaavat tilintarkastajien suosimia käytäntöjä:

- *Ammatillisuus/Lakisääteinen kontrolli* kuvaa sitä, millaisia kontrollijärjestelmiä tilintarkastajat suosivat. Ammatillisuus tarkoittaa sitä, että tilintarkastajien kontrolli koostuu pääosin itsearvioinnista ja itsesäätelystä. Lakisääteisellä kontrollilla taas tarkoitetaan sitä, että tilintarkastajat toimivat tarkkojen ohjeiden ja sääntöjen mukaan viranomaisen valvonnan alla.
- *Yhdenmukaisuus/Joustavuus* kuvaa sitä, millaisia käytäntöjä tilintarkastajat suosivat. Noudatettavat käytännöt voivat olla standardien tai lain nojalla tarkasti noudatettavia tai sitten niissä voi olla jouston varaa olosuhteiden perusteella.
- *Konservatismi/Optimismi* kuvaa sitä, millaista lähestymistapaa tilintarkastajat käyttävät epävarmojen tulevaisuuden tapahtumien ennustamiseen. Konservatiivisessa lähestymistavassa tilintarkastajat arvioivat varovaisemmin tulevaisuudessa olevia epävarmuuksia, kun taas optimistisessä lähestymistavassa arviot ovat rennompia ja riskisempiä.
- *Salailu/Läpinäkyvyys* kuvaa mielipidettä tiedon julkistamisesta. Salailu viittaa siihen, että suositaan tiedon antamista vain niille tahoille, joilla on yhteys yrityksen johtamiseen tai rahoitukseen. Läpinäkyvyyden suosiminen taas viittaa siihen, että tiedotuksen halutaan olevan läpinäkyvämpää, avoimempia ja julkisen tilivelvollisuuden alaisena.

Yllämainitut arvot vaikuttavat siihen, kuinka tilintarkastajat suorittavat tilintarkastuksia. Monikansallisen konsernin tilintarkastuksessa päävastuullisen tilintarkastajan tulee ottaa huomioon, että konsernin osien tilintarkastajia voivat ohjata erilaiset arvot, ja

siksi pitäisikin varmistua siitä, että erilaisista arvoista huolimatta tilintarkastus voidaan suorittaa luotettavasti. Lisäksi koska monissa maissa tilintarkastajat osallistuvat myös tilintarkastuksen sääntelyn ja standardien kehitykseen, on näillä arvoilla ollut vaikutusta myös standardien ja käytäntöjen syntymiseen (Gray 1988).

3.7 Tilintarkastajien koulutus

Tilintarkastajan työ sisältää paljon subjektiivista arviointia. Tilintarkastajien arviointikyky vaikuttaa siihen, millaisiksi tilintarkastajat kokevat velvollisuutensa, kuinka he suorittavat tehtävänsä ja kuinka he muodostavat johtopäätöksiä. Arviointikykyä tarvitaan mm. päätettäessä olennaisuuden kynnyksestä, tunnistettaessa tilintarkastuksen tavoitteita, riskien ja kontrollien tehokkuuden arvioinnissa sekä tilintarkastajan tehdessä johtopäätöksiä yrityksen taloudellisen raportoinnin totuudenmukaisuudesta. Nämä arviot ja johtopäätökset vaikuttavat merkittävästi tilintarkastusprosessiin ja siten myös tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastajan koulutus voidaan laajasti nähdä siten, että siinä opetetaan tekemään johdonmukaisia tilintarkastuspäätöksiä. (Knechel 2000)

Kansainvälisesti eroja maiden välillä on sekä vaatimuksissa auktorisoiduksi tilintarkastajaksi tulossa että vaatimuksessa jatkuvasta koulutuksesta (Sormunen et al. 2013). EU:ssa on säädetty, että lakisääteisen tilintarkastuksen saavat suorittaa ainoastaan ne lakisääteiset tilintarkastajat, jotka on hyväksytty tilintarkastusta vaativassa jäsenvaltiossa ja jotka täyttävät koulutukselliset kriteerit (Euroopan komissio 2008). Globaalia sääntelyä tilintarkastajan koulutuksesta ei kuitenkaan ole vielä olemassa. On myös havaittu, että vaatimusten samanlaistamisesta huolimatta, tilintarkastajien koulutuksessa on edelleen eroja (Sormunen et al. 2013).

Erot koulutustasossa voivat siis aiheuttaa sen, että konsernin tilintarkastukseen osallistuvat tilintarkastajat ovat näennäisesti yhtä päteviä, mutta tosiasiassa koulutustaso ja siten myös tilintarkastajien pätevyys voivat vaihdella suuresti. Monikansallisen konsernin tilintarkastuksessa tämä saattaa tarkoittaa sitä, että niiden maiden tilintarkastajat, joissa tilintarkastajien koulutus on heikommalla tasolla, saattavat tarvita enemmän ohjausta, opastusta ja valvontaa kuin sellaiset tilintarkastajat, joiden kotimaassa tilintarkastuskoulutus on korkealla tasolla (Barret et al. 2005).

Monikansallisilla tilintarkastusyhteisöillä on usein omat sisäiset ohjeensa siihen, kuinka monikansallisten yritysten tilintarkastukset suoritetaan (Barrett et al. 2005). Monikansallisen konsernin päävastuullinen tilintarkastaja luo yleensä tilintarkastuksen kokonaisstrategian ja suunnitelman koko yrityksen tilintarkastuksesta sekä antaa ohjeita konsernin osien tilintarkastajille siitä, kuinka tilintarkastus kussakin konsernin osassa tulee suorittaa (ISA600). Tästä huolimatta tilintarkastajat noudattavat yleensä niitä riskinarviointitasoja ja niitä ammatillista harkintaa vaativia menetelmiä, jotka vastaavat heidän kansallista koulutustaan (Barrett et al. 2005). Tämän takia monikansallisen konsernin päävastuullisen tilintarkastajan tulee varmistua siitä, että muiden maiden tilintarkastajien suorittama tilintarkastustyö on tehty oikein.

Tilintarkastajien koulutustasolla on myös ollut merkittävä vaikutus tilinpäätös- ja tilintarkastussäätelyn kehitykseen. Niissä maissa, joissa tilintarkastajilla on perinteisesti ollut suuri tekninen kyvykkyys ja hyvä maine, tilintarkastusammattilaiset ovat olleet aktiivisemmassa roolissa tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien kehittämisessä (Hussein et al. 1986). Niissä maissa, joissa tilintarkastajat ovat osallistuneet standardien kehittämiseen, voidaan olettaa, että heillä on ollut osuutta myös muun säätelyn ja valvonnan kehittämiseen.

3.8 Yhteenveto

Tässä tutkimuksessa käsitellyt tekijät lisäävät sekä olennaisen virheellisuuden riskiä että havaitsemisriskiä (Taulukko 2). Osa näistä tekijöistä monimutkaistaa yrityksen toimintoja siten, että tilinpäätökseen sisältyvän virheen mahdollisuus kasvaa ja toiset tekijät puolestaan vaikuttavat itse tilintarkastukseen siten, että tilintarkastukseen osallistuvilta tilintarkastajilta voi jäädä jokin virhe huomaamatta. Olennaisen virheellisuuden riskiä lisäävät poliittiseen ja taloudelliseen ympäristöön sekä kulttuuriin liittyvät tekijät, kun taas havaitsemisriskiä lisäävät kaikki tutkimuksessa mainitut tekijät.

Taulukko 2. Tutkimuksessa käsiteltyjen tekijöiden vaikutus tilintarkastusriskiin

Olennaisen virheellisuuden riski	Havaitsemisriski	
<p><u>Toimintariski:</u></p> <p>Oikeudellinen ympäristö:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Standardien heikko noudattaminen <p>Poliittinen ympäristö:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sääntelyn muuttuminen • Valtion puuttuminen <p>Kulttuuri:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Riskiset liiketoimintamallit <p><u>Kontrolliriski:</u></p> <p>Poliittinen ympäristö:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Korruptio <p>Kulttuuri:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Riskiset liiketoimintamallit 	<p>Tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Erilaiset variaatiot • Puuttuvat valvonta- ja toimeenpano-mekanismit <p>Taloudellinen ympäristö</p> <ul style="list-style-type: none"> • Standardien kehittyminen <p>Oikeudellinen ympäristö</p> <ul style="list-style-type: none"> • Standardien kehittyminen • Erilaiset käytännöt • Lakien ja standardien valvonta ja täytäntöönpano • Tilintarkastajan huolellisuus 	<p>Poliittinen ympäristö</p> <ul style="list-style-type: none"> • Korruptio • Valtion puuttuminen • Standardien kehittymisen <p>Kulttuuri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Standardien tulkinta ja noudattaminen • Työntekijöiden suhtautuminen tilintarkastajiin • Johdon virheiden peittely <p>Tilintarkastajan koulutus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Standardien kehittymisen • Globaalien sääntelyn puuttuminen • Tilintarkastajien pätevyys

Tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeilla on suuri vaikutus tilintarkastuksen laatuun, sillä ne helpottavat kommunikaatiota tilintarkastukseen osallistuvien tilintarkastajien välillä sekä vähentävät epäselvyyksiä ja määräyksistä poikkeamista. Ongelmana kuitenkin on, että nämä standardit on otettu käyttöön eri tavoin eri maissa, minkä takia käytännössä ei voida puhua täysin samoista standardeista. Standardien käyttöön liittyy myös aina jonkin verran subjektiivista tulkintaa, minkä takia myös niiden noudattamisessa on eroja. Yhteisen valvonta- ja toimeenpanoelimen puuttuminen myös lisää entisestään standardien soveltamiseen liittyviä eroja. Monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa standardien erilainen soveltaminen lisää havaitsemisriskiä, koska konsernin osien tilintarkastajat saattavat tulkita standardeja ja suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä eri tavalla kuin mitä konsernin päävastuullinen tilintarkastaja oli ajatellut suunnitellessaan konsernin tilintarkastusta.

Taloudellinen, oikeudellinen ympäristö ja poliittinen ympäristö sekä kulttuuri ja tilintarkastajan koulutus ovat kaikki vaikuttaneet standardien kehitykseen sekä siihen millaisia valvovia ja toimeenpanevia elimiä maahan on syntynyt. Taloudellinen ympäristö on vaikuttanut ennen kaikkea taloudellisen raportoinnin tarpeeseen, oikeudellinen ympäristö itse standardeihin sekä niitä valvoviin ja toimeenpaneviin elimiin, ja poliittinen ympäristö siihen, mitkä toimijat ovat olleet mukana standardien luomisessa. Kulttuuri vaikuttaa sekä tilintarkastajien että muiden tahojen arvoihin ja asenteisiin ja nämä ovat puolestaan vaikuttaneet siihen, millaisia taloudellisen raportoinnin standardeja ja käytäntöjä maahan on syntynyt. Tilintarkastajien koulutuksen tasolla on puolestaan ollut vaikutusta siihen, kuinka paljon he ovat osallistuneet alaa koskevaan päätöksentekoon ja standardien luomiseen.

Oikeudellinen ympäristö vaikuttaa paljon tilintarkastukseen monin tavoin. Sen lisäksi, että sillä on ollut vaikutusta standardien kehitykseen, se myös määrittelee tilintarkastukseen vaikuttavat säädökset sekä tilintarkastajien oikeudet ja velvollisuudet. Nämä oikeudet ja velvollisuudet puolestaan vaikuttavat siihen, millaisia tilintarkastuskäytäntöjä maahan on syntynyt. Se, että eri maiden tilintarkastajat noudattavat erilaisia tilintarkastuskäytäntöjä, voi puolestaan lisätä tilintarkastuksen havaitsemisriskiä. Maiden välillä on eroa myös lakien täytäntöönpanossa ja valvonnassa, mikä puolestaan voi lisätä sekä havaitsemisriskiä että olennaisen virheellisyyden riskiä (toimintariski). Ensinnäkin voi olla, että tilinpäätöksen tai kirjanpidon laatimisessa ei ole noudatettu

standardeja, minkä takia tilinpäätöksessä on olennainen virhe ja toisaalta voi olla, että tilintarkastajat eivät noudata tilintarkastusstandardeja, minkä takia he eivät havaitse näitä virheitä. Myös oikeustoimien riski tilintarkastajia kohtaan vaikuttaa siihen, kuinka tarkasti tilintarkastajat noudattavat standardeja ja kuinka huolellisesti he suorittavat tilintarkastustoimenpiteitä. Jos konsernin osan tilintarkastaja ei suorita hänelle annettuja tilintarkastustoimenpiteitä huolella, esimerkiksi oikeustoimien riskin puuttessa, voi se vääristää koko konsernin tilintarkastuksen tulosta.

Myös poliittinen ympäristö lisää sekä havaitsemisriskiä että olennaisen virheellisuuden riskiä. Korruptio voi lisätä tilinpäätöksen olennaisen virheellisuuden riskiä siten, että tilinpäätöksen vääristely aiheuttaa toimintariskin ja jos yrityksen sisäinen valvonta ei havaitse tätä vääristelyä, sitä voidaan pitää kontrolliriskinä. Tilintarkastajan korruptoituminen taas aiheuttaa havaitsemisriskin, koska konsernin osan tilintarkastajan antamat lausunnot voivat vääristää koko konsernin tilintarkastuksen tulosta. Myös valtion puuttuminen yritysten tilinpäätösten laadintaan lisää toimintoriskiiä, ja valtion puuttuminen tilintarkastajan toimintaan voi lisätä havaitsemisriskiä. Sääntelyn muuttuminen voi puolestaan vaikuttaa mm. tilintarkastajan oikeuksiin ja velvollisuuksiin ja tätä kautta joko parantaa tai heikentää tilintarkastuksen laatua, mikä puolestaan lisää havaitsemisriskiä koko konsernin tilintarkastuksen tasolla.

Kulttuuri vaikuttaa ensinnäkin siihen, kuinka tilintarkastajat tulkitsevat ja noudattavat standardeja ja muita määräyksiä, mikä puolestaan johtaa erilaisiin työtapoihin ja voi siten lisätä tilintarkastuksen havaitsemisriskiä. Kulttuurissa voi myös olla sellaisia erikoispiirteitä, jotka edesauttavat riskisten liiketoimintamallien syntyä ja siten lisätä olennaisen virheellisuuden riskiä. Esimerkiksi johdon laiminlyönnit aiheuttavat toimintoriskin ja näiden laiminlyöntien peittäminen kontrolliriskin. Työntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden haluttomuus antaa tilintarkastajalle hänen pyytämäänsä tietoja voi taas puolestaan aiheuttaa havaitsemisriskin.

Tilintarkastajan koulutusta koskevaa globaalia sääntelyä ei vielä ole olemassa, minkä takia monikansallisen yrityksen tilintarkastukseen osallistuvien tilintarkastajien pätevyyksissä saattaa olla suuriakin eroja. Tämä puolestaan voi lisätä havaitsemisriskiä, kun jossakin tytäryhtiön sijaintimaassa konsernin osan tilintarkastaja ei suorita tilintarkastustoimenpiteitä riittävän huolellisesti.

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

Täydellistä ja aukotonta tilintarkastusta ei ole vielä pystytty suorittamaan, kuten vuosituhannen vaihteen skandaalit ja viimeinen finanssikriisi ovat osoittaneet. Eikä yritysten lisääntynyt kansainvälistyminen ja toimintojen monimutkaistuminen ole ainakaan helpottanut tilintarkastajien tehtävää. Ottamalla huomioon kaikki tilintarkastukseen liittyvät riskit ja suunnittelemalla tilintarkastus niiden mukaisesti voidaan kuitenkin tilintarkastusten luotettavuutta lisätä.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, mitä haasteita on monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa. Tarkastelun kohteena olivat siis erityisesti sellaiset tekijät, joita vain yhdessä maassa toimivat yritykset eivät kohta. Tähän tutkimusongelmaan lähdettiin hakemaan vastausta selvittämällä, mitkä tekijät vaikeuttavat monikansallisten yritysten tilintarkastusta sekä kuinka nämä tekijät vaikuttavat tilintarkastukseen.

Tilintarkastusriski muodostuu olennaisen virheellisyyden riskistä ja havaitsemisriskistä, joita tilintarkastajat pyrkivät pienentämään tilintarkastustoimenpiteiden avulla. Monikansallisten konsernien tapauksessa tilintarkastusriskiä lisäävät tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeihin, taloudelliseen, oikeudelliseen ja poliittiseen ympäristöön sekä kulttuuriin ja tilintarkastajan koulutukseen liittyvät tekijät. Nämä tekijät vaikuttavat tilintarkastukseen sekä suoraan vaikuttamalla tilintarkastusympäristöön, sen sääntelyyn ja tilintarkastajan toimintaan että välillisesti vaikuttamalla standardien kehitykseen.

Edellä mainitut tekijät vaikuttavat tilintarkastuksen kaikkiin vaiheisiin. Suunnitteluvaiheessa tulee tarkastella, kuinka nämä tekijät lisäävät olennaisen virheellisyyden riskiä tilinpäätöksessä sekä kuinka ne vaikuttavat tilintarkastukseen osallistuvien tilintarkastajien kykyyn havaita mahdolliset virheet. Myös tilintarkastustoimenpiteet ja niiden suorittajat tulee valita nämä tekijät huomioon ottaen. Toteutusvaiheessa konsernin päävastuullisen tilintarkastajan tulee varmistua siitä, että konsernin osien tilintarkastajat suorittavat heille osoitetut tilintarkastustoimenpiteet huolella ja että heillä on riittävä kyky ja osaaminen niiden suorittamiseen. Päätämismvaiheessa saatua tilintarkastusevidenssiä tulee arvioida suhteessa näihin riskeihin ja päättää sen mukaan, onko olennaisen virheellisyyden riski saatu alennettua riittävän alhaiselle tasolle.

Monikansallisten yritysten tilintarkastuksen haasteet liittyvät siis siihen, että tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeihin, taloudelliseen ympäristöön, oikeudelliseen ympäristöön, poliittiseen ympäristöön, kulttuuriin ja tilintarkastajan koulutukseen liittyvät tekijät lisäävät tilintarkastusriskiä. Kuten yhteenvedokappaleessa havaittiin nämä kaikki tekijät vaikuttavat havaitsemisriskiin, ja olennaisen virheellisyyden riskiä lisäävät oikeudellinen ja poliittinen ympäristö sekä kulttuuri. Monet riskit liittyvät siihen, että monikansallisen konsernin päävastuullinen tilintarkastaja joutuu delegoimaan joidenkin tilintarkastustoimenpiteiden suorituksen konsernin osien tilintarkastajille eikä konsernin tilintarkastaja voi täysin varmistua siitä, että konsernin osan tilintarkastaja suorittaa nämä toimenpiteet oikein. Toiset riskit taas liittyvät tilinpäätöksen laatimiseen tai monikansallisen yrityksen työntekijöiden toimintaan.

Tämän tutkimuksen tuloksia voidaan käyttää suunniteltaessa monikansallisten yritysten tilintarkastuksia. Tässä tutkimuksessa on koottu yhteen ne tekijät, jotka vaikuttavat monikansallisten yritysten tilintarkastukseen, joten erityisesti tilintarkastusriskejä arvioitaessa voi tämän tutkimuksen tuloksista olla hyötyä. Myös arvioitaessa konsernin osien tilintarkastajien suorittamaa työtä on hyvä pitää silmällä tässä tutkimuksessa mainittuja tekijöitä.

Tätä tutkimusta ei rajattu koskemaan vain tietynmaalaisia monikansallisia yrityksiä, mutta koska suurin osa aikaisemmista tutkimuksista, joihin myös tämä tutkimus pohjautuu, on keskittynyt sellaisiin yrityksiin, joiden emoyhtiö sijaitsee joko Yhdysvalloissa tai EU:n alueella, myös tässä tutkimuksessa esiin nousevat seikat sopivat ehkä parhaiten juuri näihin yrityksiin. Esimerkiksi Afrikan ja Aasian maissa liiketoimintaympäristö ja kulttuuri eroavat monin tavoin länsimaalaisesta, minkä takia osa tässä tutkimuksessa mainituista tekijöistä ei välttämättä sovi afrikkalaisiin ja aasialaisiin yrityksiin. Toisaalta suurin osa maailman suuryrityksistä on lähtöisin länsimaista, minkä takia tässä tutkimuksessa mainitut tekijät sopivat varmasti suurimpaan osaan monikansallisista suuryrityksistä.

Tutkimuksessa havaitut tekijät ovat melko yleisiä, minkä takia voidaan olettaa, että ne ovat läsnä lähes kaikissa monikansallisten yritysten tilintarkastuksissa. Siihen, kuinka paljon nämä tekijät tosiasiaassa vaikuttavat monikansallisten yritysten tilintarkastusriskiin, ei kuitenkaan tämän tutkimuksen perusteella voida sanoa. Kiinnostava

jatkotutkimuksen aihe olisikin testata, kuinka nämä tekijät ovat todellisuudessa vaikuttaneet tilintarkastukseen. Tutkimuksen voisi toteuttaa esimerkiksi tarkastelemalla monikansallisten yritysten realisoituneita tilintarkastusriskejä ja tutkimalla, ovatko tässä tutkimuksessa mainitut tekijät aiheuttaneet sen.

Toinen kiinnostavat jatkotutkimuksen aihe olisi tutkia, kuinka paljon tilintarkastajat ottavat näitä tekijöitä huomioon, kun he suunnittelevat monikansallisten yritysten tilintarkastusta. Tähän tutkimukseen voitaisiin käyttää esimerkiksi tilintarkastajien haastatteluja. Haastatteluissa voisi nousta esiin myös sellaisia tekijöitä, joita tässä tutkimuksessa ei ole huomioitu.

LÄHDELUETTELO

Adams, M.B. (1994) Agency Theory and the Internal Audit. *Managerial Auditing Journal* vol. 9, no. 8, p. 8–12.

Ahti, A., Tikkanen, R., Vierros, H. & Viljanen, J. (2008) *Konsernitilinpäätös*. 4. uud. p. Helsinki. Tietosanoma Oy.

Albrecht, W.S., Marsh, H.L. & Bentzel F.H. (1988) Auditing an International Subsidiary. *The Internal Auditor* vol. 45, no. 5, p. 22–26.

Ali, A. & Hwang, L.S. (2000) Country-Specific Factors Related to Financial Reporting and the Value Relevance of Accounting Data. *Journal of Accounting Research* vol. 38, no. 1, p. 1–21.

Alon, A. & Dwyer, P.D. (2012) Globalization and Multinational Auditing: The Case of Gazprom and PwC in Russia. *Behavioral Research in Accounting* vol. 24, no. 1, p. 135–160.

Barniv, R. Myring, M. & Thomas, W. (2005) The Association Between the Legal and Financial Reporting Environments and Forecasts Performance of Individual Analyst. *Contemporary Accounting Research* vol. 22, no. 4, p. 727–758.

Barrett, M., Copper, D.J. & Jamal, K. (2005) Globalization and the coordinating of work in multinational audits. *Accounting, Organizations and Society* vol. 30, no. 1, p. 1–24.

Blummé, N. (2008) *Osakeyhtiön tilintarkastus*. Helsinki, Talentum.

Boolaky, P.K. (2012) Auditing and reporting in Europe: an analysis using country-level data. *Managerial Auditing Journal* vol. 27, no. 1, p. 41–65.

Chambers, R. & Jacobs, R. (2007) Assessing Political Risk. *Internal Auditor* vol. 64, no. 4, p. 58–64.

Choi, J.H. & Wong, T.J. (2007) Auditors' Governance Functions and Legal Environments: An International Investigation. *Contemporary Accounting Research* vol. 24, no. 1, p. 13–46.

Chong, G. (2000) Auditing framework in the People's Republic of China and the International Auditing Guidelines: Some Comparisons. *Managerial Finance* vol. 26, no. 5, p. 12–20.

Dunn, L.J. (2002) Harmonization of Financial Reporting and Auditing Across Cultural Boundaries: An Examination of 201 Company Financial Reports. *International Journal of Auditing* vol. 6, no. 3, p. 265–275.

Euroopan komissio (1996) Vihreä kirja - Lakisääteisen tilintarkastajan tehtävästä, asemasta ja vastuusta Euroopan Unionissa, KOM(96) 338.

Euroopan komissio (2008) Tiivistelmät EU:n lainsäädännöstä: Vuositilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisääteinen tilintarkastus [verkkojulkaisu]. [viitattu 19.11.2013]. Saatavissa: http://europa.eu/legislation_summaries/internal_market/businesses/company_law/l26001_fi.htm.

Euroopan komissio (2010) Vihreä kirja – Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset, KOM(2010) 561.

Euroopan komissio (2011) Luottamuksen palauttaminen tilinpäätöksiin: Euroopan komissio haluaa laadukkaammat, dynaamisemmat ja avoimemmat tilintarkastusmarkkinat. IP/11/1480 [verkkojulkaisu]. [viitattu 3.10.2013]. Saatavissa: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1480_fi.htm.

European Commission (2011) Reforming the Audit Market - Frequently Asked Questions, MEMO/11/856 [verkkojulkaisu]. [viitattu 20.11.2013]. Saatavissa: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-856_en.htm?locale=en.

Financial Reporting Council (FRC) (2009) Clarified ISA 240 The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements. [verkkojulkaisu] [viitattu 23.10.2013]. Saatavissa: <http://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/APB/ISA-240-The-auditor-s-responsibilities-relating-to.aspx>.

Fink, A (2005) Conducting Research Literature Reviews: From the Internet to the Paper. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Francis, J.R., Khirana, I.K. & Pereira, R. (2003) Investors protection laws, accounting and auditing around the world. *Asia Pacific Journal of Accounting and Economics* vol. 10, no 1, p. 1–30.

Fraser, N.P. (2010) A single set of worldwide auditing standards: The road is long... *International Journal of Disclosure and Governance* vol. 7, no. 4, p. 298–309.

Garcia-Benau, M. & Zorio, A. (2004) Audit Reports on Financial Statements Prepared According to IASB Standards: Empirical Evidence from the European Union. *International Journal of Auditing* vol. 8, no. 3, p. 237–252.

Gray, S.J. (1988) Towards a Theory of Cultural Influence on the Development of Accounting Systems Internationally. *Abacus* vol. 24, no. 1, p. 1–15.

Halonen, M., Steiner, M-J. (2010) *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Helsinki, WSOYpro Oy.

Hussein, M.E.A., Bavishi, V.B. & Gongolly, J.S. (1986) International Similarities and Differences in the Auditor's Report. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* vol. 6, no. 1, p. 124–133.

IFAC (2013) Basis of ISA Adoption [verkkajulkaisu]. [viitattu 14.11.2013] Saatavissa: <http://www.ifac.org/about-ifac/membership/compliance-program/basis-isa-adoption>.

IFRS (2013) Analysis of the IFRS jurisdictional profiles [verkkajulkaisu]. [viitattu 14.11.2013] Saatavissa: <http://www.ifrs.org/Use-around-the-world/Pages/Analysis-of-the-IFRS-jurisdictional-profiles.aspx>.

KHT-media (2012) Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille ja Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet. Helsinki, KHT-media.

Knechel, W.R. (2000) Behavioral Research in Auditing and Its Impact on Audit Education. *Issues in Accounting Education* vol. 15, no. 4, p. 695–712.

Nobes, C. & Parker, R. (2008) *Comparative International Accounting*. Tenth edition. Harlow, Pearson Education.

Nobes, C. (1998) Towards a General Model of the Reasons for International Differences in Financial Reporting. *ABACUS* vol. 34, no. 2, p. 162–187.

O'Regan D. (2010) International Business Risk. *Internal Auditor* vol. 67, no. 2, p. 21–23.

Ojo, M. (2010) The Role of the IASB and Auditing Standards in the Aftermath of the 2008/2009 Financial Crisis. *European Law Journal* vol. 16, no. 5, p. 604–623.

Peltonen, T. (2007) Johtaminen ja organisointi: teemoja, näkökulmia ja haasteita. Helsinki, Ky-Palvelu Oy.

Salminen, A. (2011) Mikä on kirjallisuuskatsaus? – Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja.

Schockaert, D. & Hoyoux, N. (2007) International standards on auditing within the European Union. *Forum Financier/Revue Bancaire et Financier* vol. 72, no. 8, p. 515–529.

Soltani, B. (2007) Auditing: an international approach. Harlow, Pearson Education.

Sormunen, N., Jeppesen, K.K., Sundgren, S. & Svanström, T. (2013) Harmonisation of Audit Practice: Empirical Evidence from Going-Concern Reporting in the Nordic Countries. *International Journal of Auditing* vol. 17, no. 3, p. 308–326.

Transparency International (2012) Corruption Perceptions Index 2012 [verkkojulkaisu]. [Viitattu 24.11.2013]. Saatavissa: <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>.

Troberg, P. (2003) IAS ja kansainvälinen tilinpäätös. Helsinki, Talentum.

Tucker, M. (1998) Multinationality of U.S. Corporations: The Auditing Implications. *Managerial Finance* vol. 24, no. 5, p. 27–39.

Zacchea, N.M. (1988) The Multinational Auditor: Overcoming Cultural Differences to Apply Audit Standards. *The Internal Auditor* vol. 45, no. 5, p. 16-21.